

Krzysztof Fedorowicz

Republika Górskiego Karabachu – atrybuty państwowości a realia polityczne

Streszczenie

Niniejsze opracowanie podejmuje problematykę funkcjonowania państw nieuznawanych. Przedmiotem analizy jest Republika Górskiego Karabachu – quasi-państwo na Kaukazie Południowym, które niezależnie od braku uznania społeczności międzynarodowej funkcjonuje w wymiarze materialnym przez prawie 30 lat. W opracowaniu przedstawiono determinanty funkcjonowania i przetrwania Republiki Górskiego Karabachu, dokonano analizy podstawowych atrybutów państwowości, takich jak terytorium, ludność i władza publiczna. Ponadto wskazano, iż mimo braku uznania, Republika Górskiego Karabachu posiada realną i fizyczną zdolność do wypełniania podstawowych funkcji państwa dotyczących zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego, porządku publicznego, ochrony terytorium, warunków socjalno-ekonomicznych związanych z pracą, ochroną zdrowia, oświatą a także budową i utrzymaniem infrastruktury. Tym samym konieczna wydaje się zmiana dotychczasowego podejścia społeczności międzynarodowej do problemu tzw. państw nieuznawanych, które przez dłuższy czas nieprzerwanie funkcjonują i stanowią stały element stosunków międzynarodowych.

Słowa kluczowe: państwa nieuznawane, Górski Karabach, konflikt, Armenia, Ormianie.

The Nagorno-Karabakh Republic – the Attributes of Statehood vs. Political Realities

Abstract

The hereby paper undertakes the problematics of functioning of unrecognized states. The analysis focuses on the Nagorno-Karabakh Republic – a quasi-state located in the Southern Caucasus, which has substantially existed independently from the lack of its recognition by the international community for over a quarter of a century. The paper presents the determinants of functioning and survival of the Nagorno-Karabakh Republic, analyzes the core attributes of its statehood, including the territory, people and public power. Moreover, it has been indicated that despite its lack of recognition the Nagorno-Karabakh Republic has a real and physical ability to perform the fundamental functions of a state as regards guaranteeing internal security, public order, protection of the territory, socioeconomic conditions connected with labor, healthcare and education, as well as construction and preservation of its infrastructure. Therefore, there seems to be exist a necessity to change the hitherto attitude of the international community towards the problem of the so-called unrecognized states, which have uninterruptedly been functioning for a long time and constitute a stable component of international relations.

Key words: unrecognized states, Nagorno-Karabakh, conflict, Armenia, Armenians.

Wstęp

Republika Górskiego Karabachu (Republika Artsakh) już od prawie 30 lat funkcjonuje na obszarze Kaukazu Południowego jako tzw. państwo nieuznawane. Jest realnym przykładem funkcjonowania organizmu państwowego, który z punktu widzenia prawa konstytucyjnego i teorii państwa spełnia większość kryteriów

niezbędnych do jego utworzenia. Głównym celem niniejszego opracowania jest analiza atrybutów państwowości nieuznawanej Republiki Górskiego Karabachu jako czynników gwarantujących jej funkcjonowanie i zapewniających zdolność do dalszego przetrwania.

Nieuregulowana z punktu widzenia prawa międzynarodowego kwestia funkcjonowania i specyfiki współczesnych parapaństw, określanych też mianem quasi-państw, wymusza podjęcie próby ustalenia właściwej definicji pojęcia quasi-państwa. We współczesnej nauce istnieje obecnie wiele definicji i atrybutów państwowości jednostek państwowych określanych mianem parapaństw, quasi-państw czy też państw nieuznawanych.

1. Definicja quasi-państwa

Jedną z pierwszych definicji quasi-państwa podał Scott Pegg, którego zdaniem można mówić o państwie *de facto*, jeśli istnieje zorganizowane przywództwo polityczne, które doszło do władzy dzięki własnym możliwościom, jest popierane przez większość ludności, osiągnęło dostateczną zdolność świadczenia usług użyteczności publicznej danej populacji na określonym terytorium i sprawuje nad nim efektywną kontrolę przez istotny okres. Państwo to charakteryzuje się też tym, że dąży (przeważnie bezskutecznie) do uznania międzynarodowego, pozostając cały czas bezprawnym bytem w opinii „społeczności międzynarodowej” i wbrew prawu międzynarodowemu. Jego zdaniem, fakt uzyskania międzynarodowego uznania nie musi być ostatecznym celem *de facto* państw. Jego definicja stała się podstawą do dalszych badań nad funkcjonowaniem państw nieuznawanych¹.

Z kolei norweski naukowiec Pål Kolstø uważa, iż aby móc zakwalifikować daną jednostkę polityczną do kategorii quasi-państwa, to musi ona spełniać trzy kryteria. Po pierwsze, jej władze muszą kontrolować większość terytorium, do którego zgłaszają pretensje, po drugie, jednostka ta powinna dążyć do międzynarodowego uznania i po trzecie, powinna funkcjonować minimum dwa lata. Dokonuje on także wyodrębnienia pięciu głównych determinantów przetrwania i funkcjonowania państwa nieuznawanego, na które składają się: duże poparcie miejscowej ludności dla takiego państwa; stosunkowo duża siła militarna takiego państwa; słabość państwa macierzystego w wymiarze przede wszystkim militarnym, ale także instytucjonalnym; istotne wsparcie (formalne i nieformalne) patrona, którym może być inne państwo, organizacja lub np. diaspora; brak zdecydowania i konsekwencji społeczności międzynarodowej w procesie uregulowania sporu między państwem macierzystym a nieuznaną jednostką państwową².

¹ S. Pegg, *International Society and the „De Facto” State*, Adlershot 1998, s. 26.

² P. Kolstø, *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States*, „Journal of Peace Research” 2006, nr 6, s. 725–730.

Charles King uważa zaś, że quasi-państwo to jednostka, która posiada ludność i rząd sprawujący kontrolę nad określonym terytorium, ale bez aprobaty społeczności międzynarodowej. Z tego też powodu z formalnego punktu widzenia pozostaje częścią uznanego państwa³.

Na potrzeby niniejszego opracowania przyjąłem, iż quasi-państwo to jednostka geopolityczna, która jest suwerenna w wymiarze materialnym, faktycznie i realnie sprawuje wyłączną, pełną i samodzielną władzę na swym terytorium oraz jest faktycznie niezależna od innych państw i podmiotów w stosunkach międzynarodowych, jeśli w nich występuje. Ponadto nie jest ona suwerenna w wymiarze formalnym, co oznacza, że w świetle prawa międzynarodowego podlega jakiemuś państwu, stanowiąc jego integralną część, czego jednak nie uznaje. Mimo tego realizuje, przynajmniej w ograniczonym zakresie, podstawowe i niezbędne funkcje państwa, ~~takie jak np. dotyczące~~ kontroli własnego terytorium, posiadania sił zbrojnych, funkcjonowania systemu oświaty, działania gospodarki, służby zdrowia, poboru podatków, świadczenia usług dla własnej populacji oraz istnienia i sprawnego funkcjonowania systemu politycznego.

2. Atrybuty quasi-państwa

W większości definicji określających quasi-państwo najczęściej pojawiają się następujące elementy: terytorium, ludność i władza publiczna. Są to najczęściej wymieniane atrybuty państwowości, aczkolwiek w przypadku quasi-państw nie ma ściśle określonego ich udziału procentowego. Nie ma wymogu co do minimalnej wielkości terytorium tego quasi-państwa, jego obszar może ulegać zmianie, a granice nie muszą być dokładnie wyznaczone. Nie dopuszcza się jednak istnienia quasi-państwa bez terytorium. Także realnie funkcjonująca władza jest warunkiem niezbędnym funkcjonowania takiej jednostki. Podobnie jak i ludność, i względnie pozytywny jej stosunek do swojego quasi-państwa. Tak jak w przypadku terytorium, nie ma tutaj wymogu odnoszącego się do minimalnej liczby ludności⁴.

Zdecydowana większość naukowców charakteryzuje quasi-państwo jako jednostkę wykonującą funkcje państwa, co należy uznać za warunek konieczny, gdyż upodabnia to tę jednostkę geopolityczną do państwa. Jednak w związku ze specyfiką funkcjonowania takiego organizmu, ujawniających się braków głównie w ekonomicznym oraz politycznym jego wymiarze, wymagania w tej sferze nie powinny być zbyt wygórowane.

³ Ch. King, *The Benefits of Ethnic War: Understanding Eurasia's Unrecognized States*, „World Politics” 2001, nr 53, s. 525.

⁴ L. Antonowicz, *Państwa i terytoria. Studium prawnomiędzynarodowe*, Warszawa 1988, s. 21–25.

Dane quasi-państwo powinno, przynajmniej w wąskim zakresie, realizować podstawowe funkcje państwa dotyczące zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego, porządku publicznego, ochrony terytorium, warunków socjalno-ekonomicznych związanych z pracą, ochroną zdrowia, oświatą a także budową i utrzymaniem infrastruktury (np. drogi, lotniska, porty). Władze quasi-państw starają się wykonywać te funkcje m.in. po to, by zdobyć poparcie swojej ludności dla realizacji przede wszystkim celów politycznych. Tym samym starają się „udowodnić” społeczności międzynarodowej swoje kompetencje i przygotowanie do wykonywania funkcji państwa, co ma się przyczynić do uznania tych jednostek jako państw.

Ponieważ proces ich uznania jest obecnie dość mocno uzależniony od czynników zewnętrznych, związanych z szeroko pojętą geopolityką i rywalizacją części państw na arenie politycznej, może dochodzić do sytuacji, kiedy to pozbawione powszechnego uznania quasi-państwa mogą funkcjonować dłuższy czas jako silne i wewnętrznie skonsolidowane organizmy państwowe, niewiele różniące się od państw powszechnie uznanych. Co więcej, związany z walką o suwerenność konflikt z innym państwem, aspirującym do rozciągnięcia swojej jurysdykcji nad spornym terytorium, może stać się czynnikiem zapewniającym konsolidację i mobilizację społeczną oraz wysoki poziom militaryzacji takiej jednostki. W połączeniu ze sprzeciwem społeczności międzynarodowej dotyczącym uznania takiej jednostki może to prowadzić do ciągłego wzmacniania nieuznawanej państwowości, stabilizowania jej systemu politycznego i militarnego oraz realnego funkcjonowania wbrew uznaniu międzynarodowemu.

3. Determinanty funkcjonowania i przetrwania Republiki Górskiego Karabachu

Quasi-państwo Republika Górskiego Karabachu, występujące także pod nazwą Republika Artsakh⁵, powstało we wrześniu 1991 roku w wyniku inicjatywy ormiańskich lokalnych władz Górsko-Karabachskiego Obwodu Autonomicznego, będącego częścią Azerbejdżańskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. W grudniu 1991 roku zostało przeprowadzone referendum niepodległościowe, a na podstawie uzyskanych wyników w dniu 6 stycznia 1992 roku ogłoszono niepodległość Republiki Górskiego Karabachu, której do dnia dzisiejszego nie uznało żadne państwo na świecie⁶. Powstanie tego quasi-państwa było konsekwencją

⁵ Chociaż obie nazwy tego quasi-państwa są równoznaczne, co potwierdza konstytucja, autor w niniejszym tekście będzie używać nazwy Republika Górskiego Karabachu z uwagi na zdecydowanie większą rozpoznawalność tej nazwy w polskich i anglojęzycznych (the Nagorno-Karabakh Republic, the Republic of Mountainous Karabakh) opracowaniach naukowych.

⁶ Należy jednak zauważyć, że niepodległość Republiki Górskiego Karabachu uznały inne quasi-państwa, takie jak: Abchazja, Osetia Południowa i Naddniestrze, a nadto jeden region

eskalacji sporu i wybuchu konfliktu zbrojnego między Armenią (a przede wszystkim Ormianami zamieszkującymi Górski Karabach) a Azerbejdżanem, na terenie którego w czasach ZSRR funkcjonował Górsko-Karabachski Obwód Autonomiczny. W wyniku prowadzonych działań wojennych w latach 1992–1994 doszło do ukształtowania się lokalnej elity władzy, która stała się podstawą struktur państwowych funkcjonujących na określonym obszarze⁷.

a) Terytorium

Przy analizie kwestii terytorialnej tego quasi-państwa należy zwrócić szczególną uwagę na konieczność rozróżnienia dwóch pojęć (Górski Karabach i Republika Górskiego Karabachu), często błędnie utożsamianych jako jedność. Otóż funkcjonująca w opracowaniach naukowych nazwa Górski Karabach najczęściej odnosi się do terytorium Górsko-Karabachskiego Obwodu Autonomicznego, który w czasach ZSRR obejmował około 4400 km². Z kolei pojęcie Republika Górskiego Karabachu odnosi się do funkcjonującego quasi-państwa. W wyniku działań wojennych obecne terytorium Republiki Górskiego Karabachu obejmuje około 11 000 km², co stanowi około 13,4% terytorium Azerbejdżanu. Co ciekawe, władze tego quasi-państwa zgłaszają pretensje terytorialne do obszaru o powierzchni około 1000 km² (szaumianowski rejon), który ich zdaniem jest okupowany przez Azerbejdżan. Ponadto obecne terytorium Republiki Górskiego Karabachu obejmuje 92,5% terytorium byłego Górsko-Karabachskiego Obwodu Autonomicznego oraz dodatkowo kilka rejonów spoza terytorium Górskiego Karabachu.

Na skutek działań wojennych Republika Górskiego Karabachu kontroluje nie tylko przeważającą część Górsko-Karabachskiego Obwodu Autonomicznego, ale także inne rejony Azerbejdżanu, które z Górskim Karabachem nie mają nic wspólnego. Tereny te składają się na tzw. strefę bezpieczeństwa, która ma zabezpieczać państwo przed bezpośrednim atakiem ze strony Azerbejdżanu lub być

---

autonomiczny – Kraj Basków. Interesującym faktem jest także uznanie niepodległości tego państwa przez osiem stanów Stanów Zjednoczonych Ameryki. We wrześniu 2017 roku ósmym stanem, uznającym niepodległość Republiki Górskiego Karabachu stał się stan Michigan. Patrz: A. Grigoryan, *US State of Michigan Recognizes NKR's independence*, <http://www.eng.kavkaz-uzel.eu>, s. 1 (dostęp: 4.10.2017). Warto również wspomnieć, iż w styczniu 2015 roku ministerstwo spraw zagranicznych Urugwaju wydało specjalne oświadczenie, w którym wezwało społeczność międzynarodową do uznania niepodległości Republiki Górskiego Karabachu. Patrz: A. Grigoryan, *Who Recognized Mountain Karabakh?*, <http://www.eng.kavkaz-uzel.eu>, s. 1 (dostęp: 4.10.2017).

⁷ Szerzej na temat historycznego tła konfliktu o Górski Karabach patrz: T. de Waal, *Black Garden. Armenia and Azerbaijan through Peace and War*, New York 2013, s. 16–287; P. Adamczewski, *Górski Karabach w polityce niepodległego Azerbejdżanu*, Warszawa 2012, s. 130–209; S. Sargsyan, *The Nagorno Karabakh Conflict: Prehistory and Attempts of Settlement*, [w:] *Starting the AP ENP: Some Priority Issues of Armenia*, red. G. Novikova, Yerevan 2007, s. 104–122.

przedmiotem ewentualnych ustępstw terytorialnych związanych z możliwością pokojowego rozwiązania tego konfliktu, w tym na drodze dyplomatycznej⁸.

Konstytucja Republiki Górskiego Karabachu stanowi, że jej siły zbrojne zabezpieczają jej integralność terytorialną i nienaruszalność granic. Jednak interpretacja tego przepisu jest złożona, gdyż dotychczas w żadnym dokumencie granice tego quasi-państwa nie zostały szczegółowo określone. Tym samym trudno sprecyzować, których granic mają bronić wspomniane siły zbrojne. Z pomocą jednak przychodzi ponownie konstytucja. Zarówno w pierwszej konstytucja, uchwalona w 2006 roku (art. 142)⁹, jak i druga z 2017 roku (art. 175) stanowią, że do czasu ustanowienia pełnej integralności terytorialnej Republiki Górskiego Karabachu i dokładnego wytyczenia jej granic, władza publiczna sprawowana jest na terytorium, który faktycznie i realnie znajduje się w chwili obecnej pod jurysdykcją republiki.

W wymiarze realnym i częściowo fizycznym dokładne granice Republiki Górskiego Karabachu można zaobserwować na **wschodzie** i południu. **Wschodnią** granicą quasi-państwa jest dawna granica Armeńskiej i Azerbejdżańskiej SRR, która jest dokładnie wytyczona na mapie i na tej podstawie możliwa do ustalenia w terenie. Z powodu szczególnych relacji Armenii z Republiką Górskiego Karabachu granica ta w terenie nie jest oznakowana i kontrolowana, z wyjątkiem dwóch punktów kontrolnych na drogach łączących Armenię z Karabachem, poprzez które możliwy jest wjazd obcokrajowców. Poza tymi dwoma wspomnianymi punktami, w których znajdują się posterunki graniczne Republiki Górskiego Karabachu, pozostała część granicy jest niezauważalna dla postronnego odwiedzającego¹⁰.

Dokładnie wytyczona i oznakowana w terenie jest granica południowa Republiki Górskiego Karabachu – z Iranem. Jest to część dawnej granicy ZSRR z Iranem wzdłuż rzeki Araks. Granice **zachodnia** i północna z Azerbejdżanem nie są natomiast wyznaczone na mapie. W terenie wyznacza je linia frontu, na której od 1994 utrzymuje się coraz częściej przerywane zawieszenie broni. Do 2016 roku linia frontu i zarazem granica była trwała, jednak w wyniku tzw. wojny czterodniowej w kwietniu 2016 roku doszło do utraty niewielkiej części terytorium przez władze Republiki Górskiego Karabachu (przesunięcie linii frontu na odległość około 1 kilometra w głąb republiki w miejscach walk). Podsumowując, można stwierdzić, że obecne władze Republiki Górskiego Karabachu sprawują realną kontrolę nad swoim terytorium, na którym nie ma obszarów tzw. niczych lub niebędących pod kontrolą jednej lub drugiej strony.

⁸ S. Kardaś, *Rola elit politycznych w konfliktach na obszarze WNP (na przykładzie armeńsko-azerbejdżańskiego sporu o Górski Karabach)*, [w:] *Przywództwo i elity polityczne w krajach WNP*, t. 2, red. T. Bodio, W. Jakubowski, Warszawa 2010, s. 416–418.

⁹ Strona internetowa prezydenta Republik Artsakh, *The Constitution of the Nagorno-Karabakh Republic*, <http://www.president.nkr.am/> (dostęp: 25.10.2017).

¹⁰ Na podstawie obserwacji własnych w latach 2013–2016.

b) Ludność

Kolejnym elementem niezbędnym do funkcjonowania quasi-państwa jest ludność. W 1989 roku na obszarze Górsko-Karabachskiego Obwodu Autonomicznego zamieszkiwało 192 tysiące osób, z czego 76% stanowili Ormianie, a 23% Azerbejdżanie. W wyniku działań wojennych i deportacji ludności azerbejdżańskiej obecnie na obszarze Republiki Górskiego Karabachu zamieszkuje około 146 tysięcy osób (wg danych ormiańskich z 2013 roku), z czego ponad 60 tysięcy zamieszkuje stolicę – Stepanakert. Według oficjalnych danych 95% z nich stanowią Ormianie, a pozostałe 5% Rosjanie, Gruzini, Grecy i Ukraińcy¹¹. Znaczna część ludności zamieszkuje obszar byłego Górsko-Karabachskiego Obwodu Autonomicznego. Z kolei pozostałe obszary będące pod jurysdykcją republiki, stanowiące tzw. strefę bezpieczeństwa w dużej mierze są słabo lub bardzo słabo zaludnione z uwagi na brak niezbędnej infrastruktury (przejezdne drogi, elektryczność). Jedynie północna część regionu Kelbadżar, przez który przebiega tzw. północna droga łącząca Stepanakert z Erywanem, jest od kilku lat poddana intensywnym zabiegom modernizacyjnym.

Należy zauważyć, że z wyjątkiem oficjalnych ormiańskich danych dotyczących liczby ludności, nie ma możliwości ich weryfikacji i potwierdzenia. Władze Azerbejdżanu szacują liczbę ludności na około 65 tysięcy. Z kolei część naukowców uważa, że realnie na terenie Republiki Górskiego Karabachu może zamieszkiwać około 100–120 tysięcy osób. Powołują się oni na dane dotyczące liczby osób uprawnionych do głosowania. Przemysław Adamczewski podaje, iż w 2005 roku takich osób było 85 tysięcy, a w 2010 roku już 95 tysięcy. Jego zdaniem, wzrost liczby ludności uprawnionej do głosowania w ciągu 5 lat o 12% jest nierealny, gdyż wielu Ormian z Karabachu wyjeżdża do pracy do Armenii i innych państw. Tym samym uważa on, że władze w Stepanakercie celowo zawyżają liczbę ludności¹². W tej kwestii warto zauważyć, że Ormianie z Republiki Górskiego Karabachu posiadają automatycznie obywatelstwo Armenii, wielu z nich jest właścicielami nieruchomości zarówno w jednym, jak i drugim kraju. Uczą się, pracują lub też czasowo mieszkają poza Karabachem i z tego powodu trudno ustalić dokładną liczbą. Ponadto należy zauważyć, że coraz bardziej powiększającą się grupą w Republice Górskiego Karabachu są osoby narodowości ormiańskiej legitymujące się obywatelstwem takich państw jak Rosja, USA, Francja, Liban czy Grecja, które przebywają na tym obszarze zarówno czasowo, jak i na stałe¹³.

¹¹ Strona internetowa Prezydenta Republiki Artsakh, *General Information of Population and Ethnic Composition*, <http://www.president.nkr.am/en/nkr/> (dostęp: 25.10.2017).

¹² P. Adamczewski, *Przywódstwo polityczne na poradzieckim obszarze o nieustalonym statusie. Casus Górskiego Karabachu*, [w:] *Kaukaz: mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych*, t. 7, red. T. Bodio, Warszawa 2012, s. 166–167.

¹³ Strona internetowa Crisis Group Europe, *Nagorno-Karabakh: Viewing the Conflict from the Ground*, <https://www.crisisgroup.org/> (dostęp: 4.10.2017).

Zgodnie z art. 47 konstytucji, uchwalonej w 2017 roku, osoby urodzone na terytorium Republiki Górskiego Karabachu automatycznie otrzymują jej obywatelstwo. Z kolei dzieci, których jedno z rodziców ma obywatelstwo republiki, mają prawo do jego nabycia. Konstytucja przewiduje także prawo uzyskania obywatelstwa republiki przez etnicznych Ormian posiadających dowolne inne obywatelstwo, którzy zamieszkają na tym terytorium¹⁴.

Jako ciekawostkę można także podać fakt próby osadnictwa na terenie Republiki Górskiego Karabachu syryjskich Ormian w 2012 roku. Miało się to przyczynić do gospodarczego ożywienia regionu i wzmocnienia ormiańskiego żywiołu na spornym terenie. W połowie 2012 roku przy finansowej pomocy prywatnych donatorów osiedlono na tym terenie ok. 100 osób z Syrii, które zagospodarowały pozostawione przez azerbejdżańskich mieszkańców domy. Jednak po protestach władz Azerbejdżanu na arenie międzynarodowej (m.in. list do Sekretarza Generalnego ONZ, w którym oskarżono stronę armeńską o wykorzystywanie katastrofy humanitarnej w Syrii do okupacji azerbejdżańskich terytoriów) w późniejszych latach zaniechano tej praktyki. Do 2015 roku w Republice Górskiego Karabachu osiedlono około 200 osób z Syrii¹⁵. Zasadniczo są to mieszkańcy przyzwyczajeni do życia na obszarach wiejskich Qamishli i Kessab, którzy pracowali w rolnictwie w Syrii i dlatego zgodzili się na osiedlenie w Górskim Karabachu. Dalsze przesiedlenia są raczej mało prawdopodobne, gdyż większość syryjskich Ormian to mieszkańcy miast, takich jak Aleppo i Damaszek. Próba asymilacji ich w Górskim Karabachu byłaby bardzo trudna. Co więcej, władze w Erywaniu i Stepanakercie są obecnie dość ostrożne w tej sprawie i nie chcą pogarszać i tak już napiętej sytuacji w strefie konfliktu¹⁶.

c) Władza

Niezbędnym elementem realnego funkcjonowania quasi-państwa jest ukształtowana władza, sprawująca realną kontrolę nad swoim terytorium. Jeszcze przed okresem intensywnych działań zbrojnych na terenie tego quasi-państwa funkcjonowały struktury władzy wywodzące się z czasów ZSRR. W trakcie wojny w latach 1992–1994 doszło do ostatecznego ukształtowania się silnej lokalnej elity władzy. W obliczu zagrożenia militarnego zdecydowano się na kształtowanie systemu politycznego zbliżonego do republiki semiprezydenckiej.

Pierwszym prezydentem został wybrany przez parlament w 1994 roku Robert Koczarian, który dwa lata później ponownie został wybrany na ten urząd w głosowaniu powszechnym. Jednak już w 1997 roku zrezygnował z urzędu, aby

¹⁴ Strona internetowa prezydenta Republiki Artsakh, *The Constitution of the Republic of Artsakh*, <http://www.president.nkr.am/> (dostęp: 25.10.2017).

¹⁵ M. Kubiak, *Syryjscy Ormianie wracają na Kaukaz*, <http://www.kaukaz.net/>, s. 1 (dostęp: 4.10.2017).

¹⁶ M. Zolyan, *Refugees or repatriates? Syrian Armenians return to Armenia*, <https://www.opendemocracy.net>, s. 1 (dostęp: 4.10.2017).

objąć urząd premiera Armenii. Rok później, w 1998 roku, w wyniku przewrotu, były prezydent Republiki Górskiego Karabachu zostaje wybrany prezydentem Armenii, zapoczątkowując tzw. karabachizację Armenii¹⁷, czyli proces obsadzania wysokich stanowisk państwowych w Armenii osobami z Górskiego Karabachu. W latach 1997–2007 prezydentem Republiki Górskiego Karabachu był Arkadij Gukasjan, a od 2007 roku na czele tego quasi-państwa stoi Bako Sahakjan¹⁸.

W procesie kształtowania rozwiązań ustrojowych ważnym momentem było przyjęcie konstytucji Republiki Górskiego Karabachu w 2006 roku w referendum konstytucyjnym. Ustawa zasadnicza spełniała ogólnie przyjęte normy państwa prawa i w zasadzie nie odbiegała swoją wymową od konstytucji przyjmowanych w uznanych państwach demokratycznych. Dokonywała ona podziału władzy na ustawodawczą, wykonawczą i sędziowską. Wprowadzała semiprezydentcki system polityczny, w którym prezydent posiadał szerokie pełnomocnictwa. Na czele władzy wykonawczej stoi premier oraz rząd, władzę ustawodawczą sprawuje jednoizbowe Zgromadzenie Narodowe, a kontrolę nad kwestiami prawnymi związanymi z funkcjonowaniem najwyższych organów państwowych sprawuje Sąd Najwyższy.

Dla ormiańskich przywódców Republiki Górskiego Karabachu uchwalenie w 2006 roku własnej konstytucji było jednym z najważniejszych atrybutów własnej państwowości. Przeprowadzenie referendum miało być sygnałem dla społeczności międzynarodowej, że republika ta kształtuje swoją państwowość w oparciu o praworządność i przestrzeganie demokratycznych zasad, a nie na podstawie prawa zwyczajowego czy nieformalnych reguł. W ustawie zasadniczej zawarto normę, że władza w Republice Górskiego Karabachu należy do narodu, który urzeczywistnia ją drogą wyborów i referendum oraz za pomocą przewidzianych prawem organów państwowych i samorządowych. Podkreślono, że ustawa zasadnicza jest najwyższym aktem ustawodawczym¹⁹.

W lutym 2017 roku w Republice Górskiego Karabachu zostało przeprowadzone referendum konstytucyjne. Przy frekwencji 76,44% ponad 87% uprawnionych do głosowania opowiedziało się za nową konstytucją²⁰. Zapoczątkowała ona pewne zmiany w systemie politycznym. Wprowadza ona okres przejściowy w latach 2017–2020, po którym nastąpi przekształcenie w typową republikę prezydencką z obecnie funkcjonującej republiki semiprezydentckiej. Zwiększone zostaną uprawnienia prezydenta, który jako głowa państwa stanie na czele władzy

¹⁷ Szerzej na ten temat patrz: K. Fedorowicz, *Transformacja ustrojowa w Armenii w latach 1991–2016*, Poznań 2017, s. 170–173.

¹⁸ Strona internetowa prezydenta Republiki Artsakh, *Ex-Presidents*, <http://www.president.nkr.am/en/> (dostęp: 4.10.2017).

¹⁹ Szerzej na temat systemu konstytucyjnego Republiki Górskiego Karabachu patrz: P. Adamczewski, *Przywództwo polityczne...*, s. 167–173.

²⁰ A. Grigoryan, *87.6% of Voters Voted for the Draft Constitution in Nagorno-Karabakh*, <http://www.kavkaz-uzel.eu> (dostęp: 4.10.2017).

wykonawczej. Tym samym zlikwidowany zostanie urząd premiera. W 2020 roku odbędą się wybory prezydenckie i parlamentarne, które zapoczątkują nowe rozwiązania ustrojowe²¹. Po przyjęciu konstytucji Zgromadzenie Narodowe wybrało dotychczasowego prezydenta na stanowisko głowy państwa z zastrzeżeniem, że jego kadencja kończy się w 2020 roku²².

Dość wyraźną zmianą jest używanie oficjalnej nazwy Republika Artsakh zamiast Republika Górskiego Karabachu, chociaż w obu konstytucjach zawarty jest punkt mówiący, że obie te nazwy są równoprawne. Tym niemniej, w konstytucji z 2017 roku używa się wyłącznie nazwy Republika Artsakh. W nowej ustawie zasadniczej zwraca szczególną uwagę art. 19, mówiący o szczególnej więzi Republiki Artsakh z Armenią i ormiańską diasporą.

Realnym przejawem ugruntowywania własnej państwowości są siły zbrojne Republiki Górskiego Karabach szacowane na około 20 tysięcy żołnierzy. Należy jednak zwrócić uwagę na bardzo ścisłe relacje między siłami zbrojnymi Armenii i Republiki Górskiego Karabachu. Część poborowych żołnierzy z Armenii odbywa służbę wojskową na terenie Górskiego Karabachu. W uwagi na istniejące cały czas realne zagrożenie wybuchu walk zbrojnych między Armenią oraz Republiką Górskiego Karabachu a Azerbejdżanem, w regionie skoncentrowane są nieproporcjonalnie duże ilości sprzętu wojskowego obu państw. Wiąże się to z koniecznością ponoszenia dużych kosztów utrzymania stałej gotowości sił zbrojnych. Z jednej strony, jest to sytuacja znacznie nadwyrężająca wydatki budżetowe Republiki Górskiego Karabachu, ale z drugiej strony, jest to bardzo istotny atrybut własnej państwowości uzyskany poprzez możliwość obrony własnego terytorium²³.

Wśród innych atrybutów własnej państwowości należy wymienić własne służby quasi-konsularne, które funkcjonują jako zagraniczne przedstawicielstwa Republiki Górskiego Karabachu w siedmiu państwach (Armenia, Rosja, Francja²⁴, Niemcy, Liban, Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, Australia). Można w nich otrzymać wize wjazdowe do republiki²⁵. Bardzo praktycznym atrybutem państwowości w wymiarze społecznym jest własny operator sieci komórkowej Karabakh-Telecom²⁶, umożliwiający rozmowy telefoniczne z całym światem w przystępnej cenie. Bez tego nie ma możliwości kontaktu telefonicznego z obszarem poza Republiką Górskiego Karabachu. Innym przykładem są także własne urzę-

²¹ Strona internetowa prezydenta Republiki Artsakh, *The Constitution of the Republic of Artsakh*, <http://www.president.nkr.am/> (dostęp: 4.10.2017).

²² A. Grigoryan, *Bako Sahakyan was elected the President of Nagorno-Karabakh*, <http://www.kavkaz-uzel.eu> (dostęp: 4.10.2017).

²³ S. Minasyan, *Deterrence in the Karabakh Conflict*, Yerevan 2016, s. 98–142.

²⁴ Strona internetowa przedstawicielstwa Republiki Górskiego Karabachu we Francji, <http://www.haut-karabagh.com> (dostęp: 4.10.2017).

²⁵ Strona internetowa ministerstwa spraw zagranicznych Republiki Górskiego Karabachu, <http://www.nkr.am> (dostęp: 4.10.2017).

²⁶ Strona internetowa operatora sieci komórkowej Karabakh Telecom, <http://www.karabakhtelecom.com> (dostęp: 4.10.2017).

dy pocztowe i znaczki²⁷. Na terytorium całej republiki funkcjonuje dobrze rozbudowany system szkolnictwa, a w stolicy ma swoją siedzibę uniwersytet (Artsakh State University)²⁸. Z kolei istotnym brakiem wśród atrybutów państwowości jest waluta. Republika Górskiego Karabachu nie posiada własnego środka płatniczego, gdyż w obiegu znajduje się ormiański dram (AMD).

Podczas analizy atrybutów państwowości Republiki Górskiego Karabachu jako czynników gwarantujących jego funkcjonowanie i zapewniających mu zdolność do dalszego przetrwania, należy zwrócić uwagę na szczególnie i bardzo bliski charakter stosunków między Republiką Górskiego Karabachu a Armenią. W praktyce oba państwa *de facto* stanowią jedność ze wspólną walutą, połączone dwoma korytarzami transportowymi, praktycznie bez kontroli granicznej i armeńskimi paszportami dla chcących podróżować za granicę mieszkańców Karabachu. Choć Armenia nie uznała niepodległości Republiki Górskiego Karabachu, to w praktyce jest gwarantem jej bezpieczeństwa. Oba państwa łączą bardzo bliskie więzy polityczne i społeczne. Mamy do czynienia ze wzajemnym przenikaniem się wpływów, przejawiających się m.in. objęciem przez wywodzących się z Karabachu działaczy kluczowych stanowisk politycznych w Armenii oraz zbieżnością zjawisk społecznych i politycznych²⁹.

Oba kraje ściśle koordynują politykę wewnętrzną, zagraniczną oraz bezpieczeństwa. Sytuacja ta wzmacnia geopolityczną pozycję Republiki Górskiego Karabachu w perspektywie ewentualnego wznowienia działań militarnych oraz neutralizuje w pewnym stopniu trudności wynikające z braku powszechnego uznania międzynarodowego. Obecnie Armenia jest bezwzględny sojusznikiem politycznym Republiki Górskiego Karabachu w wymiarze politycznym i militarnym. Ta druga jako państwo nieuznawane nie uczestniczy w prowadzonych rozmowach dyplomatycznych dotyczących wypracowania możliwości pokojowego rozwiązania konfliktu. Mimo tego władze republiki ściśle współpracują w tej kwestii z władzami Armenii, która na arenie międzynarodowej reprezentuje władze w Stepanakercie³⁰. Należy także zauważyć, że – z uwagi na specyficzną sytuację geopolityczną – stan gotowości bojowej na granicach oraz brak atrakcyjnych finansowo złóż mineralnych większa część budżetu tego państwa składa się ze środków przekazywanych przez Armenię (około 65%) i ormiańską diaspore z całego świata. W wymiarze praktycznym środki finansowe przekazywane przez

²⁷ Strona internetowa poczty Republiki Górskiego Karabachu, <http://www.artsakhpost.am> (dostęp: 4.10.2017).

²⁸ Strona internetowa Uniwersytetu w Republice Górskiego Karabachu, <http://www.asu.am> (dostęp: 5.10.2017).

²⁹ R. Czachor, *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach. Geneza i funkcjonowanie systemów politycznych*, Wrocław 2014, s. 318–319.

³⁰ S. Minasyan, *Armenia in Karabakh, Karabakh in Armenia: Living with a Conflict*, [w:] *Identities, Ideologies and Institutions. A Decade of Insight into the Caucasus 2001–2011*, red. A. Iskandaryan, Yerevan 2011, s. 142–150.

ormiańską diasporę przeznaczane są na poprawę istniejącej infrastruktury (przede wszystkim budowę nowych dróg) oraz na funkcjonowanie instytucji publicznych niezbędnych w życiu społecznym (ośrodki zdrowia, szpitale, szkoły, obiekty sakralne)³¹.

Konkluzje

Mimo braku uznania międzynarodowego, Republika Górskiego Karabachu, formalnie jako część Azerbejdżanu, od prawie 30 lat realnie funkcjonuje jak nieuznawane quasi-państwo na obszarze Kaukazu Południowego. Z uwagi na brak pozytywnych tendencji w kwestii uregulowania armeńsko-azerbejdżańskiego konfliktu o Górski Karabach, nieustanne napięcie na linii zawieszenia broni i incydentalne walki zbrojne, sytuacja polityczno-społeczna w Republice Górskiego Karabachu określana jest jako permanentny stan wyjątkowy. Jednak na przekór wszelkim trudnościom, nieuznawane quasi-państwo w wymiarze materialnym i realnym cały czas funkcjonuje. Nie jest obszarem bezprawia i chaosu, gdyż spełnia zdecydowaną większość kryteriów niezbędnych do utworzenia i funkcjonowania państwa. Nie jest wirtualnym bytem, ale realnym organizmem państwowym, wypełniającym swoje podstawowe funkcje wobec obywateli. Posiada własne terytorium, ludność oraz rozbudowany system władzy. Tym samym realia polityczne i stan tego quasi-państwa wskazują, iż prawie 30 lat funkcjonowania bez uznania międzynarodowego może być podstawą do zmiany stanowiska społeczności międzynarodowej wobec coraz większej grupy państw nieuznawanych, które spełniają większość kryteriów niezbędnych do ich uznania.

Bibliografia

- Adamczewski P., *Górski Karabach w polityce niepodległego Azerbejdżanu*, Warszawa 2012.
- Adamczewski P., *Przywódstwo polityczne na poradzieckim obszarze o nieustalonym statusie. Casus Górskiego Karabachu*, [w:] *Kaukaz: mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych*, t. 7, red. T. Bodio, Warszawa 2012.
- Antonowicz L., *Państwa i terytoria. Studium prawnomiędzynarodowe*, Warszawa 1988.
- Czachor R., *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach. Geneza i funkcjonowanie systemów politycznych*, Wrocław 2014.
- Fedorowicz K., *Transformacja ustrojowa w Armenii w latach 1991–2016*, Poznań 2017.
- Grigoryan A, *Bako Sahakyan was Elected the President of Nagorno-Karabakh*, <http://www.kavkaz-uzel.eu>.

³¹ V. Dyatlov, E. Melkonian, *Armenian Diaspora: Essays on Sociocultural Typology*, Yerevan 2009, s. 157–183.

- Grigoryan A., *US State of Michigan Recognizes NKR's Independence*, <http://www.eng.kavkaz-uzel.eu>.
- Grigoryan A., *Who Recognized Mountain Karabakh?*, <http://www.eng.kavkaz-uzel.eu>.
- Grigoryan A., *87.6% of Voters Voted for the Draft Constitution in Nagorno-Karabakh*, <http://www.kavkaz-uzel.eu>.
- Kardaś S., *Rola elit politycznych w konfliktach na obszarze WNP (na przykładzie armeńsko-azerbejdżańskiego sporu o Górski Karabach*, [w:] *Przywództwo i elity polityczne w krajach WNP*, t. 2, red. T. Bodio, W. Jakubowski, Warszawa 2010.
- King Ch., *The Benefits of Ethnic War: Understanding Eurasia's Unrecognized States*, „World Politics” 2001, nr 53.
- Kolstø P., *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States*, „Journal of Peace Research” 2006, nr 6.
- Kubiak M., *Syryjscy Ormianie wracają na Kaukaz*, <http://www.kaukaz.net>.
- Minasyan S., *Armenia in Karabakh, Karabakh in Armenia: Living with a Conflict*, [w:] *Identities, Ideologies and Institutions. A Decade of Insight into the Caucasus 2001–2011*, red. A. Iskandaryan, Yerevan 2011.
- Minasyan S., *Deterrence in the Karabakh Conflict*, Yerevan 2016.
- Pegg S., *International Society and the „De Facto” State*, Adlershot 1998.
- Sargsyan S., *The Nagorno Karabakh Conflict: Prehistory and Attempts of Settlement*, [w:] *Starting the AP ENP: Some Priority Issues of Armenia*, red. G. Novikova, Yerevan 2007.
- Waal de T., *Black Garden. Armenia and Azerbaijan through Peace and War*, New York 2013.
- Zolyan M., *Refugees or Repatriates? Syrian Armenians Return to Armenia*, <https://www.opendemocracy.net>.
- Strona internetowa prezydenta Republiki Artsakh, *The Constitution of the Nagorno Karabakh Republic*, <http://www.president.nkr.am>.
- Strona internetowa Prezydenta Republiki Artsakh, *General Information of Population and Ethnic Composition*, <http://www.president.nkr.am/en/nkr/>.
- Strona internetowa prezydenta Republiki Artsakh, *The Constitution of the Republic of Artsakh*, <http://www.president.nkr.am/>.
- Strona internetowa prezydenta Republiki Artsakh, *Ex-Presidents*, <http://www.president.nkr.am/en/>.
- Strona internetowa Crisis Group Europe, *Nagorno-Karabakh: Viewing the Conflict from the Ground*, <https://www.crisisgroup.org/>.
- Strona internetowa przedstawicielstwa Republiki Górskiego Karabachu we Francji, <http://www.haut-karabagh.com>.
- Strona internetowa ministerstwa spraw zagranicznych Republiki Górskiego Karabachu, <http://www.nkr.am>.
- Strona internetowa operatora sieci komórkowej Karabakh Telecom, <http://www.karabakhtelecom.com>.
- Strona internetowa poczty Republiki Górskiego Karabachu, <http://www.artsakhpost.am>.

Krzysztof Fedorowicz – doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, adiunkt w Zakładzie Badań nad Przemianami Politycznymi i Społecznymi Europy Wschodniej i Azji, Instytut Wschodni, Wydział Historyczny, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; jego obszary badawcze obejmują: systemy polityczne, transformację ustrojową państw poradzieckich ze szczególnym uwzględnieniem Kaukazu Południowego (Armenia i Górski Karabach), państwa nieuznawane, polską politykę wschodnią, stosunki polityczne Polski z Białorusią, Ukrainą i Rosją; najważniejsze monografie: *Transformacja ustrojowa w Armenii w latach 1991–2016*, Poznań 2017; *Polityka Polski wobec Rosji, Ukrainy i Białorusi w latach 1989–2010*, Poznań 2011; *Białoruś, Mołdawia i Ukraina wobec wyzwań współczesnego świata*, Lublin 2009.